

SOSYAL BİLİMLER-ELEŞTİREL VE STRATEJİK DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Social Sciences-Critical and Strategic Thought Relation

Prof. Dr. Umay GÜNAY*

ÖZ

Ekonomi ve dış politika gibi konular gündeme geldiğinde kullanılan “strateji” terimi ve sanat ve siyaset konuları gündeme geldiğinde kullanılan “eleştiri” terimi, toplumların gelişme ve değişmesini sağlayan üretken düşünce süreçleridir. Bu yazıda Türk kültüründeki eleştiri ve strateji konusunda yaşanan zaaf irdelenmiş aynı zamanda bu zaafın okul ve aile eğitimiyle ilişkisi tartışılmıştır. Bu zaafın neticesinde üretkenlikten uzak düşen sosyal bilimler ve edebiyat alanlarına değinilerek eleştirinin önemi vurgulanmıştır. Yazıda eleştirel düşüncenin safhalarına ve özelliklerine yer verilmiş, eleştirel ve stratejik düşünme yeteneklerini geliştirmiş doğu ve batı medeniyetleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Stratejik düşünce, eleştiri, eğitim, ilerleme, sosyal bilimler

ABSTRACT

“Strategy” term which is used when issues such as economy and foreign policy come into question and “criticism” term which is used issues such as art and politics come into question are prolific thought processes providing development and transformation of societies. In this paper, criticism and strategy weakness of Turkish culture has been examined and also relation of this weakness and family and school education has been argued. Importance of critics has been highlighted by referring social sciences and literature which became distant from productivity as a result of this weakness. In this article, stages and features of critical thought has been examined. East and West civilizations improved their critical and strategic thinking ability have been emphasized.

Key Words

Strategic thought, critics, education, progress, social sciences

“Cahil idim el sözüne kardım.”

Son yıllarda Türkiye'nin ekonomik ve siyasi sıkıntı ve açılımları söz konusu olduğunda “meselelere stratejik bakmak”, “stratejik ortaklık”, “strateji geliştirmek”, “Türkiye stratejik konuma sahip” gibi birtakım klişeler sık tekrarlanır olmuştur. Hafızalara “strateji” ekonomi ve dış politika ile eleştiri ise sanatla ve siyasetle ilgili bir kavram gibi yerleşmiştir. Sanat ve siyaset söz konusu olduğunda “eleştiri yapmak”, “eleştirel bakmak” gibi terimler kullanılmaktadır. Kişileri, icraatları veya eserleri eleştirmek demek olumlu ve olumsuz yanları yargılayarak ve hükme vararak sıralamak anlamını taşımaktadır. Bu eleştiri

anlayışında kişiye göre sabit doğrular dizisi veya düzlemi kabulü vardır. Eser, icraat, siyasetçi veya sanatçı bu kabuller doğrusuna veya dizisine uyduğu oranda olumlu puan, uymadığı oranda olumsuz puan almaktadır. Günlük hayat içinde eleştiri ya yergi ya övgü şeklinde karşılık bulmaktadır. Büyük ölçüde de hakaretle eşdeğer olarak algılanmaktadır. Çocuklara yönetilen eleştiri ise ağlamayla, gençlere ve yetişkinlere yönetilen eleştiri öfkeyle karşılık bulmaktadır. Günlük hayatta eleştiri üslubu uyarı niteliğinde, yapanın doğrularını dayatan katı bir üslup taşımaktadır. Kişisel gelişme sürecinde ve günlük hayat içinde sağlıklı bir tarzda yer alamayan eleştiri ve strateji kavramları, sanatta, siyasette ve ekono-

* KKTC YÖDAK Üyesi

mide de Türkiye'nin önünü açacak, üretken ve çeşitli çözümlere yol veren üslup ve düşünce tarzı olarak kurumlaşmaktadır.

Eleştirenle eleştirilen arasında iletişim kurulamaması eleştirel düşüncenin ve çözüm süreçlerinin gelişimini ve olumlu sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. Eleştirinin ve stratejinin çözüme, gelişime ve değişime yol açan üretken bir düşünce süreci olduğu anlaşıyor bizi ülkemizde yaygınlaşmamıştır. Eleştirel düşüncenin sonraki basamağı stratejik düşünce ve davranış biçimidir. Yöneten ülkelerle yönetilen ülkeler arasındaki temel farklardan birinin eleştirel ve stratejik düşünce ve davranış tarzlarının kurumlaşmaması olduğunu düşünüyorum.

Büyük Atatürk gibi istisna bir yarıda eleştirel bakışı stratejik düşünceyle hayata aktaran önemli bir örnek olmasına rağmen milletimizin büyük çoğunluğu tarafından Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana “eleştiri” ve “strateji” Batıdan taşınan ödünç kavramlar niteliğini taşıyarak, ödünç uygulamalarla yol almaktadır. Stratejik Araştırma Kurumları ve Strateji birimleri bulunan büyük şirketler doğal alt yapısı olmayan bu kavramları yeterince sorgulama imkânına sahip midirler? Gelişmiş ülkelerin benzer kuruluşlarının mantığı ve yaklaşımlarını kullanarak yol açma çabası içinde gibi görünmektedirler. Siyasi partilerde bu alanda bir birikim algılanmamaktadır.

Türk halk kültürü ürünleri derinliğine tahlil edildiği takdirde kolektif bilinçaltımızda taşıdığımız kod ve şifrelerin bir bölümü bizi sağlıklı yönlendirmektedir. Türk kültürü ürünlerinde maalesef eleştirel düşünce ve stratejik değerlendirmelerin yer almadığını göstermektedir “Taşlamalar” ne diye sormakta olduğunuzu duyuyorum. Taşlamalar, eleştirinin kınama, sızlanma, şikâyet ve

çaresizlikle ifade kazandığı örneklerdir. Asırlarca “Namert şerrinden Tanrı seni korusun!” diye tekrarlayarak namertlerin işini kolaylaştırdığımızı görmememiz düşündürücüdür.

“Cahil idim el sözüne kandım” mısralarıyla başlayan uzun hava, Türk kültüründe çaresizliğin kurumlaştığını gösteren örneklerden biridir. Bu bir tek mısradaki kendi sorumluluğunu taşımayan, başına gelenlerin sorumluluğunu ele yükleyen ve daha sonra kader böyle diyerek boyun eğen insanın, hayatı boyunca aldatılmayı kader olarak algılamının çaresizliği dile getirilmektedir. Eleştirinin hataları ve eksiklikleri tespit ederek yeni açılımlara fırsat verebilmesi için öncelikle kişiselleştirilmemesi gereklidir. Kişiselleştirme duygusallığı getirirken duygusallık mantık ve bilgiyi gölgelediği için eleştirel açılım ve üretken düşünceden uzaklaşmaktadır.

Demokrasi kültürü kendi sorumluluğunu taşıyan hatalarının bedelini öderken tekrar aynı hatalara düşmemek üzere kendi yol haritasını çizebilen yetişkin insanlardan oluşan bir toplumda yerleşebilir ve gelişebilir. Kendi sorumluluğunu taşıyan kişi başarı söz konusu olduğunda da ödülünü yaşarken başarısızlıktaki kadar durumunu dikkatle değerlendiren yol haritasını gözden geçirdiği takdirde başarıya ve gelişmeye süreklilik kazandırabilir. Bireyin sınırlı hayatında yer alamayan bir düşünce ve uygulama, kültürde, millet hayatında ve devlet yönetiminde de yer almamaktadır. “Cahil idim el sözüne kandım” feryadı gelişmemiş ülke oluşumuzu, ABD, Avrupa Devletleri, genel söyleyişi ile Batı'ya veya Türkiye'nin stratejik konumuna yükleyen zihniyetin alt yapısını oluşturmaktadır.

Türk Millî Eğitimi kendi bireysel hayatını başarıyla yürütecek, üstüne aldığı sorumlulukları gereği gibi taşıyacak yetişkinler yetiştirecekse öncelikle Türk

kültürünün sağlıklı veya eksik kod ve şifrelerinin bilincine vararak düzeltme çabası içine girmelidir. Batıda geliştirilen eğitim metotlarından ödünç taşınan anlayış ve uygulamalar ile gelebildiğimiz noktayı da eleştirel açıdan ele almak gerekmektedir. Her kültürün iç dinamikleri ve öğrenme biçimleri birbirinden farklıdır. Evrensel insan yaradılışı mensup olduğu toplumlarda farklı diller ve kültürler meydana getirmiştir. Yeni nesil fikirler arasında yer alan bir “papağan fırına gitmiş, bir ekmeğe istemiş, fırıncı kalmadı diyince papağan zararı yok ben de bisikletle gelmişim, demiş” şeklinde anlatılan fıkranın insanlar arasındaki iletişim sorununu sergileyen dikkat çekici bir örnek olduğunu düşünmekteyim. Bazı insanlarla bazı şartlarda iletişim kurmanın da mümkün olmadığını da bilmekte yarar vardır. Katıldığımız bazı bilimsel toplantılarda eleştirilerin yapıldığı zeminden papağanın bisikleti kadar uzaklaşıldığına pek çok kereler şahit olmuşuzdur. Böyle olunca bilimsel açılımlara, yeni yaklaşımlara kapılar kapanmakta yeni nesiller belli bir dönemin yaklaşımları ile bilgi tekrarında hapsolmaktadırlar. Batıda bir gelişim olsun da onun peşine düşelim düşüncesiyle yol almak mümkün değildir.

Türkiye sosyal bilimlerde hâlâ 19. yüzyıl perspektifinden oluşan 20. yüzyıl metotlarını kullanmaktadır. 21. yüzyılda dünya, kültüre ve edebiyata farklı fonksiyonları dikkate alarak bakmaktadır. Sosyal bilimler ve edebiyat 21. yüzyılda pozitif bilimler kadar hatta yer yer daha çok önemsenmektedir. Edebiyata bakışta şekil özellikleri de dâhil içerikler yalnız sanatla bağlantılı olmaktan öte insanı, toplumları, kültürleri çözümlemekte, tanımlamakta ve yönlendirmekte değerlendirilmektedir. Edebiyat ve sosyal bilimler, yeterli alt yapınız varsa insanlığın sırlarını ve mahremiyetini görmeyi ve tanımanızı sağlar. Ayrıca 20. yüzyılda

yaratıcılık da profesyonelleştirilmiştir. Eğitimle yazar şair, ressam, mimar, müzisyen, bestekâr olmak mümkün hale getirilmiştir. Ismarlama sanatçılar ve sanat eserleri de yaratmak mümkündür. Artık Tanrı vergisi yeteneklerin tesadüflerle sanat eseri şekillendirmeleri beklenmediğine göre eleştiri anlayışının da farklı alt yapılara ihtiyaç gösterdiği bir gerçektir.

Ekonomik strateji geliştirmek üzere hazırlanmış olan aşağıdaki alıntının sosyal bilimlerden, sanata, siyasete, bireysel hayatlardan millet hayatına ve insanlığa kadar uzanan hayatın çeşitliliği içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum:

“Eleştirel düşünme önyarguların, varsayımların, sunulan her türlü bilginin sınındığı ve değerlendirildiği, farklı yönlerinin ve sonuçlarının tartışıldığı ve sonunda karara varmayı hedefleyen bir düşünce biçimidir. Stratejik düşünme, tutarlı bir şekilde farklılık yaratabilme yeteneğidir. Eleştirel düşünce olmadan stratejik düşünce olmaz.

Bir problemle karşılaşıldığında o problemi oluşturan farklı unsurları belirleyebilmek, bunlara farklı ağırlıklar verebilmek, bu unsurlardan çözüme etkisi olabilecek ve olamayacak olanları ayırt edebilmek, sonuca etkisi belirlenemeyenler için belirsizliği kabul etmek eleştirel düşüncenin ilk adımıdır. İkinci adım, problemin çözümü için yeterli bilgiye sahip olunup olunmadığını anlamak, bu eksikliğin nasıl giderilebileceğine ilişkin çıkarımlar yapabilmek ve bilgi eksikliğini gidermek için sorgulamaktır. Üçüncü adım ise sunulan bilgiyi anlamak için teorik modeller hakkında bilgi sahibi olmak ve sunulan bilginin varsayılan modellerle uyumlu ve uyumsuz kısımlarını değerlendirmektir. Dördüncü adım sunulan bilginin ve teorik modeli oluşturan kavramların açık tanımlarının tüm üyeler tarafından paylaşıldığından emin

olmaktadır. Beşinci adım, sunulan bilgiden çıkarımlar yapabilmeye yeteneğidir. Bu beceri sunulanın ötesinde bilgiye ulaşabilmeyi ve tutarlılık testlerinin gerçekleştirilmesini de sağlar. Altıncı adım, sunulan bilginin değerlendirilmesinde farklı seçenekleri tartma ve değerlendirme sürecinde akılcı kıstaslar kullanmaktır. Değerlendirme kriterleri konusunda fikir birliği yaratılmadan ortak bir karar almak mümkün olamaz. Yedinci adım ise kararı oluşturan gerekçelerin ne kadar güçlü olduklarını değerlendirebilmektir. Varsayımlardan, gerekçelerden ve çıkarımlardan elde edilenlerin karar için yeterli olup olmadığını değerlendirebilmek eleştirel düşüncenin önemli adımlarından biridir.

Eleştirel düşünce yapısına sahip kişilerin bir takım ortak özellikleri vardır. Eleştirel düşünebilenler planlı düşünme ve çalışma düzenine sahiptirler. Diğer taraftan, bu nitelikteki insanlar esnek oldukları için yeni fikir ve düşüncelere açıktırlar.

Eleştirel düşünce yapısı için gerekli üçüncü kişisel özellik ise sebatlılıktır. Bir işe başlayıp onu sonuna kadar götüreceği kararlılığa sahip olmak, eleştirel düşüncenin gelişimi ve tamamlanması için gereklidir. Bu nitelikteki insanlar değişime açıktır, herhangi bir görüşe, yaklaşıma veya modele koşulsuz olarak bağlanmazlar.

Eleştirel düşünme yeteneğine sahip kişiler, sadece düşüncenin içeriğine değil, aynı zamanda düşünce sürecine de eleştirel bir bakış açısıyla bakıp sürekli gelişmeyi ilke edinmişlerdir. Kendi fikirlerinin eleştirel bir gözle değerlendirilmesine tahammülü olmayan kişilerin kendilerinin ve çevrelerinin hayatlarını olumlu olarak etkilemeleri mümkün değildir.

Son olarak, eleştirel düşünce yeteneğini ortaya koyabilen insanlar, çalışkan ve kendine güveni olan kişilerdir. Ödevi-

ni iyi çalışmadan toplantıya katılan bir üyenin, eleştirel düşüncenin gerektirdiği disiplini toplantı boyunca sürdürebilmesi ve takım arkadaşlarının güvenini kazanması mümkün olamaz.”⁷¹

Konu ne olursa olsun eleştirel düşünce yapısına sahip olan kişi uzmanlık alanını ve bireysel hayatını düzenlemede strateji geliştirebilir, geleceği veya çalıştığı ve yaşadığı alanları en az hasarla karşılaşılabilecek ve yönlendirebilecek şekilde düzenleyebilir.

Doğu ve Batı medeniyetleri, eleştirel ve stratejik düşünceyle geliştirilen sabırlı, disiplinli uygulamalarla tarih boyunca sonuç almış ve almaya da devam etmektedir. Türk milletine 21. yüzyılda yapılabilecek en iyi eğitimin eleştirel ve stratejik düşünce ve uygulama kazandırmak olacağını düşünüyorum. Sosyal bilimlerde ve edebiyat araştırmalarıyla kazandığımız birikimlerimiz bu perspektiften ele alınmalıdır.

Hunlar döneminden aktaracağım aşağıdaki örnekler, eski çağlarla yeni çağlarda milletler mücadelesinde metotların değişmediğini göstermektedir. Av kendi konumunu gerçekçi değerlendirmede, karşılaştığı aksiliklerle tekrar karşılaşmamak için gerçekçi eleştirilerle durum tespitinden kazanılacak açılımlarla tedbir ve strateji geliştirdiği sürece avcı taktiklerini değiştirmemektedir.

Hunları savaşıyor yenemeyeceklerini anlayan Çin onları zayıflatmak üzere savaş dışında stratejiler geliştirmişti. İlk stratejileri geliştiren Çin'in ilk hanedanı Han sülalesi döneminde yaşayan Chine I, Ch'o Tso ve Chung-shu isimli üç önemli teorisyendir. Bu teorisyenlere göre Çinlilerin Hunlar gibi savaşmaları mümkün değildir. Bu sebeple de savaşarak sonuç alamayacaklarını tespit etmişlerdir. Yapılan anlaşmalarla ödenen vergiler, Çin'e büyük yük getirmektedir; Hunlar baskılarını artırarak

isteklerini giderek çoğaltmaktadırlar. Bu sebeple Hunları zayıflatacak, birbirlerine düşürecek politikalar geliştirmek lâzımdır. Bunun için de M.Ö. 198 yılında imzalanan Hegin Antlaşması'nı kullanarak Hunları itaat altına almak üzere "Beş Tuzak" adı verilen uygulamalarla haraç sistemi adı verilen bir sistem planlanmıştır. "Beş Tuzak" kısaca şöyle özetlenebilir. 1. Hunların GÖZLERİNİ BOZMAK için özenle hazırlanmış ipek elbiseler, çok gösterişli arabalar vermeliyiz. 2. AĞIZLARINI BOZMAK için onlara nefis yiyecekler vermeliyiz. 3. KULAKLARINI BOZMAK için müzik ve güzel kadınlar vermeliyiz. 4. MİDELERİNİ BOZMAK için/alışkanlıklarını değiştirmek anlamında/onlara yüksek evler, tahıl ambarları ve köleler temin etmeliyiz. 5. AKLINI BOZMAK için, itaat ederek bize gelen Hunlara, İmparator, kraliyet kabulü vermeli, saygı göstermeli ve imparator bizzat yiyecek ve şarap ikram etmelidir." Ayrıca Konfüçyüs, kurallarına göre "torun hiç bir zaman dededen üstün olamaz". prensibiyle Hun hükümdarlarına Çinli prenses diye tanıtılan özel eğitilmiş kadınlar hediye edilmelidir. Bu kabulde Hun hükümdarlarına gönderdikleri Çinli prenseslerden doğan Hun veliahtları aynı zamanda Çin İmparatorunun torunu oldukları için protokolde Çin İmparatorunun emrine girmiş oluyorlardı. Bu sebeple Çin'e komşu Hun devletleri kuruluşlarından sonra üçüncü nesil hükümdarlarla tekrar Çin hâkimiyetine girmiş ve devletleri yıkılmıştır.

M.Ö. 198 yılında yapılan Hegin antlaşması Hun ve Çin imparatorlarına eşit statü sağlar görünmekle beraber bu anlaşmanın uygulamaları ve hakanlara gönderilen hediye Çinli prenseslerle Çinileştirme hareketi hükümdarlardan, beylere ve sıradan halka kadar büyük ölçüde etkili olmuştur. Hun hükümdarlarına Çinli prensesler gönderilmiş ve akrabalık pekiştirilmiştir. Annelerin

yetiştirdiği veliahtlar Çin kültürü ile büyütülmüşlerdir. Böylece Çin hükümdarlarının torunu olan şanyüler Çin'e itaat etmeye başlamışlardır. Bu hükümdarlar, Çin egemenliğini tanımayan Çiçi gibi kardeşlerini beylerini ve Hun halkını acımasızca katletmişler ve egemenliklerini ve topraklarını gönül rızasıyla Çin Devleti'ne devretmişlerdir.

Hunların Mete döneminde Çin'i istilâ ederek baskı altına almaları, Çin'in bir daha bu duruma düşmemek için dünya görüşlerini ve devlet politikalarını, askerlik anlayışlarını, kılık kıyafetlerini temelden değiştirmelerine sebep olmuştur. Başta ordu olmak üzere bütün devlet kurumları ve uygulamalar elden geçmiş ve yenilenmiştir. Hegin siyasetinin arkasında geliştirilen stratejilerle Hun İmparatorluğu parçalanmıştır. Çin'in başlangıçta Türklerle başa çıkmak için başlattığı stratejik çabaları zaman içinde onların içe dönük bir anlayış yerine dışa dönük bir anlayış kazanmalarını sağlamış Yunan ve Hint medeniyetleriyle ve Avrupa, yakın doğu ve Greko-Romen dünyasıyla İpek Yolu aracılığı ile bağlantı kurulması gibi önemli sonuçlar doğurmuştur².

Bilimsel araştırmaların ve buluşların tamamı milletlerin ve insanlığın yararı için yapılmaktadır. Bilimsel çalışmalar, insanlığın hizmetine sunulduğu ölçüde anlam kazanır. 21. yüzyılda ülkemizdeki bilim insanları sosyal bilimlerde geldiğimiz noktayı ve kazanımlarını toplumsal bağlantılar açısından değerlendirmelidirler. Artık tespit ve tasniften öte birikimlere ulaştığımızı göre teoriler ortaya koyma dönemine girmeliyiz diye düşünüyorum.

NOTLAR

1 Dr.Yılmaz Argüden, "Eleştirme yeteneği ve stratejik düşünce" *Milliyet Gazetesi*, Salı, 24 Haziran 2008.

2 Dr. Nicola Di Cosma, *Hun İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükselişi Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları 2002 Ankara. C.I. s. 709 – 719.